

ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ МІСТА УЖГОРОДА

Розглядається еволюція соціально-планувальної структури міста Ужгорода.

Ключові слова: еволюційний підхід, соціально-планувальна структура, культурно-побутове обслуговування.

Соціально-планувальна структура посідає особливе значення серед містобудівних систем, а її роль важко переоцінити. Вона формує культурно-побутові кореспонденції в місті, забезпечує обслуговуванням населення, та є вагомим фактором якості житлових територій. Виходячи з важливості та складності соціально-планувальної структури міста, вона виступає однією із центральних категорій досліджень цілого ряду дисциплін.

Висока значимість проблем і задач удосконалення соціально-планувальної структури міст також підтверджується як державними директивними документами ряду країн, так і прийнятими в Україні Законами «Про основи містобудування», «Про архітектурну діяльність» і «Про пріоритетні завдання у сфері містобудування».

Проте, аналіз наукових розробок по цій проблемі характеризується, з одного боку, значним обсягом літературних джерел з досить великою кількістю зафіксованих прикладів по проектуванню міських систем, з іншого боку недостатністю розробки спеціалізованих питань, відставанням містобудівних рішень від запитів сучасної практики формування житлового середовища середнього міста, неповним описом особливостей, параметрів і інших характеристик сельбищних територій, необхідних для достатньої обґрунтованості й ефективності проектних рішень.

Зважаючи на еволюційний характер процесів міського розвитку, а також вплив історичних та планувальних особливостей міста Ужгорода, еволюційні аспекти розвитку соціально-планувальної структури вимагають проведення детального дослідження.

За останні десятиліття значно посилюється інтерес до вивчення характеру еволюційних процесів міського розвитку. Високе значення історично сформованих особливостей міського плану, органічної спадкоємності старого і нового простежуються в багатьох роботах. Зазначеній проблематиці приділяли

увагу вітчизняні та закордонні науковці М.В. Баранов, О.Е.Гутнов, Й.М.Голик, В.О. Тімохін, З.М. Яргіна, К.Лінч, та ін.

Основна ідея концепції глобального еволюціонізму полягає в тому, що закони еволюції єдині для будь-якої форми руху матерії. Глобальний еволюціонізм набуває в сучасній науці світоглядний методологічний статус і використовується в якості методології дослідження наукових проблем [6].

Перспективним є застосування даного підходу в умовах реконструкції історично-сформованого міста. Адже, як зазначила З.М.Яргіна: «Характер розвитку міста обумовлений, відповідно, не тільки зовнішніми по відношенню до планування факторами, які діють в кожен конкретний момент (природно-кліматичними, соціально-економічними, інженерно-технічними та іншими), але і «вродженими» властивостями самого планування, свого роду генетичним кодом міста як просторової системи».

Що до застосування еволюційного підходу до вивчення соціально-планувальної структури середнього міста, дослідження в нашій країні в достатній мірі не проводилися. Саме вирішенню даного завдання і присвячено статтю.

Ужгород відноситься до категорії середніх міст, і є, одночасно, найбільш малонаселеним та найзахіднішим з 24 обласних центрів України. Місто є багатогалузевим адміністративним, освітнім, науковим і культурним центром Закарпатської області. Населення Ужгорода складає близько 115 тис. жителів, і нараховує близько 70-ти національностей, серед яких українці, росіяни, угорці, словаки, чехи, євреї та ін.

Місто відноситься до категорії історичних, із цінною архітектурно-планувальною спадщиною. На території міста збереглися основні риси й ознаки старого планування, ансамблі та окремі будинки, унікальної історичної, містобудівної й архітектурної цінністю, а також рядова житлова забудова високої якості. Деякі вулиці, зафіксовані забудовою різних періодів, зберігають напрямки доріг і торгових шляхів давньоруського періоду і середньовіччя. На території міста розташовано 5 об'єктів, що мають статус пам'яток архітектури загальнодержавного значення. Крім того, в місті є пам'ятки містобудування і архітектури місцевого значення, значна кількість пам'яток історії та археології. [5].

В останні роки в містобудівному розвитку Ужгорода спостерігаються небажані, негативні явища, що суперечать розвиткові якісного, здорового житлового середовища. Недосконалість системи культурно-побутового обслуговування, що формує соціально-планувальну організацію міста, свідчить про необхідність проведення комплексних оптимізаційних заходів.

У еволюції системи громадського обслуговування можна виділити чотири періоди (рис.1):

1. Перший - до 1946р. - охоплює значний період часу, характеризується поступовою зміною різних історичних епох, які, в свою чергу, диктували соціальний та економічний розвиток всього міста. На цьому етапі розвитку загальноміського центру структура громадського обслуговування міста характеризується зосередженням майже всіх установ як міського так і районного значення в центральній частині міста. У загальноміському центрі, розташовані основні адміністративні, громадські та господарські організації міста, а також установи культурно- побутового обслуговування. Тобто громадське обслуговування характеризується повною моноцентричністю на чолі з загальноміським центром .

2. Другий (1946 - 1970рр). Характеризується частковим зміщенням фокусів трудової активності. Населення Ужгорода вже нараховувало близько 47400 жителів. Сформувалися нові фокуси трудової активності, які розміщувалися за межами загальноміського центру. Будувалися нові фабрики і заводи, які здебільшого працювали на військово-промисловий комплекс СРСР ("Ужгородприлад", Механічний та Машинобудівний заводи, завод побутової хімії, "Турбогаз", "Електродвигун"). Виросли нові корпуси ДОКу ім. О. Борканюка (ФМК), взуттєвої та швейної фабрик, фурнітурний завод "Більшовик", автотранспортне підприємство (АТМП), з'явилися м'ясокомбінат, молокозавод, реконструйовано Ужгородський аеропорт тощо. Були побудовані обласна туберкульозна й обласна онкологічна лікарні, новий корпус ужгородської міської та інфекційної лікарні, Ужгородський пологовий будинок, Ужгородська залізнична лікарня. Будуються новий музично-драматичний театр (у старому приміщенні почав діяти ляльковий театр), новий корпус Ужгородського держуніверситету і корпуси його гуртожитків на набережній, новий стадіон "Авангард", універмаг "Україна", готелі "Ужгород" та "Закарпаття", 8-поверховий будинок побутового обслуговування "Смерічка", обласний радіо- і телецентр. Був закладений новий парк "Комсомольський" (нині "Боздоський"). Виростають нові будівлі шкіл міста: №№ 5, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 20, школа-інтернат на вулиці Фізкультурній (нині Загорська), новий спортивний комплекс "Юність", художнє та культосвітнє училища, відкрито професійно-технічні училища № 5, 6, 16. Замість приміщення, де діяв Палац піонерів, зводиться нове (тепер це "Падіон"). Виникають нові вулиці й цілі квартали на колишніх великих ділянках полів. З кінця 50-х років починається забудова "хрущівками" території між старими вулицями Капушанською та Минайською [4] Територія сучасного загальноміського центру по відношенню до загальної площі міста на кінець періоду вже займала близько 15%.

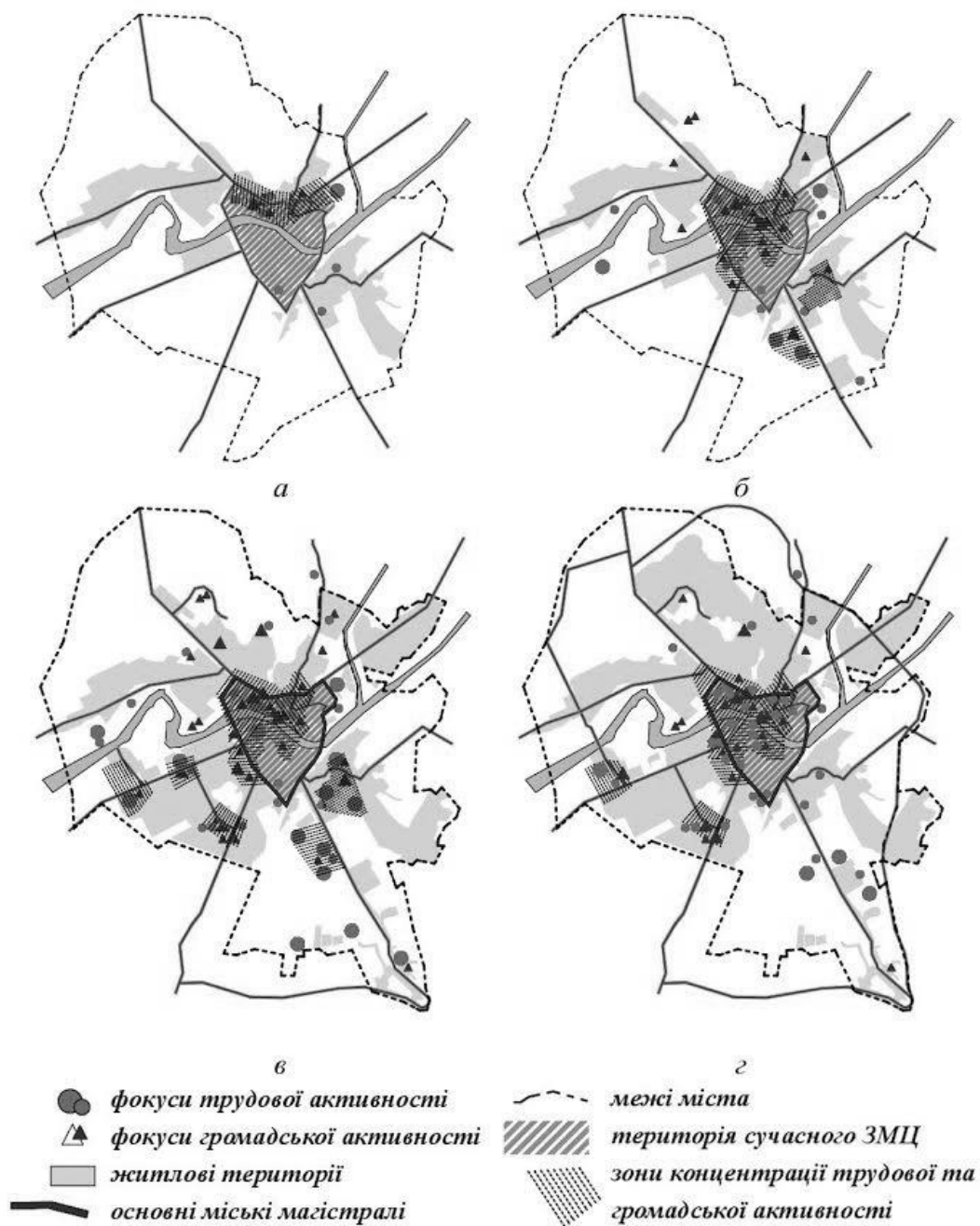

Рис.1. Еволюція системи громадського обслуговування Ужгорода
а - до 1946; б – 1946-1970рр.; в – 1970-1990рр.; г – 1990-2012рр

3. Третій період (1970-1990рр). Інтенсивний розвиток промислового комплексу міста вимагав розширення меж міста. Згідно Земельного кодексу України в редакції 1970 року межа міста Ужгорода встановлювалася і змінювалася Президією Верховної Ради Української РСР, до Ужгорода були приєднані навколишні села Доманинці, Дравці, Горяни. На околицях Ужгорода продовжували будуватися нові підприємства і поновлювалися старі. Нові житлові райони змінили обличчя міста, а його тодішні межі наближені до

сучасних. При допомозі угорських, а пізніше словацьких будівельників, задіяних у реалізації проекту “Уренгой-Помари-Ужгород”, виник “Новий район”, було зведено єдиний у місті 16-поверховий будинок на нинішньому проспекті Свободи, нове приміщення української гімназії, дошкільні заклади та інші будівлі. Громадські центри нових житлових районів перебирають на себе частину обслуговуючих функцій, формуючи, при цьому, розвинену в просторі соціально-планувальну систему міста

4. Четвертий період (1991-2012рр.) – характерний різким зменшенням народногосподарського комплексу, переходом економіки держави на нові економічні відносини, зміною напрямків розвитку сфери обслуговування. Можливість приватизації торгівлі призвела до хаотичного перепрофілювання певних закладів, та зникнення з територій житлових масивів тих закладів, які є необхідними для мешканців, але не вигідні для нових власників. Громадське обслуговування характеризується певною моноцентричністю на чолі з загальноміським центром.

На сьогоднішній день, нові типи міжпоселенських функцій змінюють структури центрів обслуговування в системоутворюючих центрах, міжпоселенські зв'язки проявляються на всіх рівнях закладів сфери обслуговування. Систему створюють заклади як вищих рівнів обслуговування, так і нижчих. Проте при переході на ринкові умови, приватизовані торгові точки почали змінювати свій профіль. Із житлових масивів зникають заклади, які є необхідними для мешканців, але не вигідні для нових власників. Це відноситься до закладів, які задовольняють повсякденний і стійкий попит на товари і послуги першої необхідності, тобто первинне обслуговування. На їх місці з'являються заклади не властиві житловій забудові. [1]

Представлена еволюція соціально-планувальної структури міста Ужгорода виявила «вроджені» властивості планування, зокрема це усталеність ролі історичного ядра в процесі культурно-побутових дій. Цей факт, особливо зважаючи на цінність архітектурно-планувальної спадщини, є обов'язковим до врахування при подальшій оптимізації соціально-планувальної структури.

Література:

1. Голик Й.М. Сучасні тенденції розвитку системи соціально-побутових закладів / Й.М. Голик, М.М. Несух. // Містобудування і територіальне планування. – 2006. – №23. – с. 51–54
2. Кіс Н.Ю. – Методи удосконалення соціально-планувальної структури середнього міста (на прикладі Ужгорода) : дис. канд. техн. наук: 05.23.20 / Кіс Надія Юріївна – Київ, 2015. – 158 с.

3. Таболіна Т.В. Методика архітектурної реабілітації міського середовища Донбасу, що містить порушені території: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. арх. наук : спец. 18.00.01 "Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури" / Таболіна Т.В. – Харків, 2005. – 20 с.

4. Філіп Л. Ужгород від давнини і за 20 років незалежності України [Електронний ресурс] / Людвіг Філіп // Ужгород. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://gazeta-uzhgorod.com/?p=1994>.

5. Генеральний план м. Ужгорода – К.: Державне підприємство «Український державний науково-дослідний інститут проектування міст» «Дніпромiсто» імені Ю.М.Білоконя»: 04.06.2004 (№ 313), 2004.

6. Осиченко Г.О. Загальнонаукові засади дослідження естетичних якостей міського середовища / Г.О. Осиченко. // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. К.: КНУБА. – 2012. – №30. – С. 180–190.

Аннотация

В статье рассматривается эволюция социально-планировочной структуры города Ужгорода.

Ключевые слова: эволюционный подход, социально-планировочная структура, культурно-бытовое обслуживание.

Abstract

The article deals with the evolution of social-planning structure of the city of Uzhgorod.

Key words: evolutionary approach, social-planning structure, cultural and utility services